

Böör László felszólalása

1967 óta a HNF Pest megyei Bizottsága, a Pest megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és a Pest megyei Levéltár évenként meghirdeti a helytörténetírói-krónikáirói pályázatot, amelyre évente 60—80 pályamű érkezik. Bár a pályázati felhívásban kiemelten hívjuk fel a figyelmet az ipari és mezőgazdasági üzemek, a vállalatok, szövetkezetek történetének, krónikájának elkészítésére, mégis meg kell állapítani, hogy ebből a témakörből megyénkben nagyon kevés pályamű készül. Tisztában vagyunk azzal, hogy éppen a vállalatok és szövetkezetek találnak leginkább módot arra, hogy krónikáirói, történetírói érdeklődésű és hajlandóságú dolgozóikat saját maguk részére mintegy megtartsák, saját maguk foglalkoztassák. Gondolok itt olyanokra, hogy az elmúlt években megyénkben is igen szép és díszes kiállítású üzemtörténetek, jubileumi kiadványok láttak napvilágot, olyanok, amelyeket nem avatott történetkutatók készítettek, szerkesztettek. Megjegyzem, hogy ezek nagy része eléri a kívánt szakmai színvonalat, pl. a Százhalombattai Kőolajipari Vállalat a Dunakeszi Járműjavító vagy a Csepel Autó jubileumi kiadványai. Szerzőik, az üzemek dolgozói, az üzem vázlatos történetének bemutatása mellett — igaz kisebb, de egyre növekvőbb mennyiségben — módot találnak az üzem hétköznapjainak a bemutatására is. Hasonló örömmel üdvözljük, hogy a rendszeresen megjelenő üzemi lapokban egyre többször találunk történeti jellegű írásokat, egyes eseményeket pedig kifejezetten krónikaszerűen írnak le. Csak sajnálhatjuk, hogy ezek a kiadványok nem minden esetben jutnak rendeltetés-szerűen közgyűjteményekbe.

A Pest megyei Levéltárhoz beküldött helytörténeti, üzemtörténeti pályaművek legnagyobb része esetenkénti üzemfeldolgozás, amelyek az üzem valamilyen évfordulójához kötődnek. Ennek következtében a pályamű elnagyolt és önmagában, elszigetelten vizsgálta üzemtörténet, melynek egyetlen célja valamilyen fejlődés bemutatása. Forrásul leggyakrabban az éves mérlegbeszámolókat használják, jegyzőkönyveket csak ritkán, egyéb forrásokhoz meg szinte egyáltalán nem nyúlnak, a legtöbb esetben az elemzést és a következtetések levonását sem végzik el. Pedig mi ezektől a pályaművektől elsősorban azt várjuk, hogy ne az egyéb forrásokból, az üzem egyéb irataiból is rendelkezésre álló tényezőket és adatokat közöljék, és azt több-kevesebb sikerrel dolgozzák fel.

A Pest megyei helytörténetírói, krónikáirói pályaművek alapján az az álláspontunk alakult ki, hogy elsősorban az üzemi krónikák készítését kell szorgalmaznunk. A községi falukrónikákhoz hasonlóan ez a műfaj az, ahol az üzem dolgozói a legtöbbet adhatnak az üzemtörténet-írás számára. Az egyik legfontosabb, hogy a krónikák rendszeresen és hosszabb távon készüljenek, egy üzemi kollektíva közös alkotásaként jöjjenek létre. Használják ki azt a lehetőséget, hogy az események a szerzők jelenlétében történnek, magukat a szerzőket közvetlenül is érintik.

Az üzemi krónikáirói mozgalom kibontakoztatása olyan feladat, melyre nagyobb figyelmet kívánunk Pest megyében fordítani. Megyénkben a Hazafias Népfront Pest megyei Bizottsága tervezi, hogy a pályázatot kiíró szervek közé a Szakszervezetek Pest megyei Tanácsát és szakbizottságait is bevonja. A népfront-szervezetek a községi krónikáirás terén szerzett bőséges tapasztalataikkal segítenek az üzemi krónikák készítésében. Ebben a munkában a krónikák készítői továbbra is számíthatnak a szakemberek és a közgyűjtemények tudományos besorolású dolgozóinak támogatására. Fel kívánjuk használni a brigádnaplók készítése során szerzett tapasztalatokat is, min-

¹ Veszprém, 1978. március 4. A konferencián elhangzott előadások az előbbi számban találhatóak, itt pedig a felszólalások rövidített szövegét közöljük. (Szerk)

denekelőtt változatosabbá és hitelesebbé kívánjuk tenni azokat. Szeretnénk, ha ezek a brigádnaplók az üzemi krónikák alapjaivá válnának. Nem szabad megelégednünk az erősen etero színvonalú és vitatható torrásértékkel rendelkező brigádnaplókkal, hanem évről évre rendszeresen elkészített, krónikaszerűen feldolgozott, az üzem és az üzemi kollektíva kapcsolatát őszintén bemutató üzemtörténetek és krónikák készítését szorgalmazzuk. A jelenleginél hatékonyabb társadalmi és anyagi támogatást kell adni, fokozni kell az üzemi krónikárok szakmai irányítását. E célból szorosabb együttműködést alakítunk ki a Szakszervezetek Pest megyei Tanácsával.

Végül egy nem kevésbé lényeges kérdés: gondoskodni kell arról, hogy ezek a feldolgozások, krónikák méltó helyükre, közgyűjteményekbe kerüljenek. Ezek megőrzésére a leghivatottabb intézmények a levéltárak, amelyek amúgyis őrzik az üzemek, szövetkezetek történetének megírásához szükséges nélkülözhetetlen forrásokat. Pest megyében a Pest megyei Levéltár alakított ki ún. közművelődési gyűjteményt, amelyben többek között az évek óta rendszeresen gyarapodó krónikákat, helytörténeti pályaműveket őrizzük. Itt nyernek elhelyezést az üzemi krónikák és pályaművek mindaddig, míg az üzem egyéb, törénelmi forrással bíró iratai is levéltárba kerülnek. Ezek után a krónikákat egyesítjük az üzem fondjával, így téve teljesebbé azt.

Márton István felszólalása

A Papíripari Vállalat szolnoki papírgyára Damjanics János szocialista brigádjának a vezetője vagyok. Az 1963-ban alakult 12 tagú szocialista brigád az eröműben dolgozik, valamennyien fizikai munkát végzünk. A saját és a gyári szocialista brigádok életét ismerve úgy érezzük, hogy a sokoldalú üzemtörténet-írás egyik igen jelentős területe lehetne a szocialista brigádok történetének megírása. Az olyan mozgalmak, mint pl.: az „Ott segíts, ahol tudsz”, vagy a „Munkavédelmi örmozgalom”, — hogy csak kettőt említsek a termelést közvetve segítő mozgalmak közül — megörökítést érdemelnek.

A szocialista brigádok kezdeményezése, példamutatása az egész gyári közösségre kihat. Mindehhez szükség van a brigádtagok elkötelezett jószándékán túl az üzemsz és a gyárvezető segítségére, más intézményekkel, szocialista brigádokkal való jó kapcsolatokra. Esetünkben ezt a szolnoki Damjanics Múzeummal történő együttműködés jól példázza. A múzeummal együttműködve elkészítettük szocialista brigádunk történetét. Könyv alakban való megjelentetését gyárunk nyomdász dolgozói végezték társadalmi munkában.¹

Gyárunkban a METESZ keretein belül működő papíripari szakosztály példamutatóan ápolja a gyári történeti hagyományokat, amit az alábbi — gyárunk sokszorosításában megjelent — kiadványok is szemléltetnek: *40 éves a szolnoki Papírgyár* (közel 300 oldalas gyártörténeti munka), *Jubiláló város — jubiláló gyár* (városunk 900 éves évfordulójára készült tanulmány), *40 év humora* (vidám történetek a szolnoki Papírgyár múltjából), *A Szolnoki Papírgyár szabadtéri gyártörténeti gépkiállításának ismertetője*.

Mint ez az utóbbi nyomtatvány is mutatja, gyárunk — iparágunkban elsőnek — a régi gépek megőrzésére szabadtéri múzeumot alakított ki. Ezt a szocialista brigádok az ifjúsági szervezettel közösen gondozzák. Jelenleg van kialakítás alatt gyárunk múzeumi részlege, ahol az ipartörténettel és gyárunkkal kapcsolatos emlékeket állítjuk ki gyárunk dolgozói és az érdeklődők részére. Ezekon túlmenően több mint száz táblával rendelkezünk, ahol gyárunk fontosabb eseményeit örökítettük meg, nagyrészt fényképek segítségével.

Dr. Szecső Károly felszólalása

A Heves megyében folyó szövetkezeti történetkutatás az 1960-as évek közepén indult meg. Korábban nálunk ilyen jellegű tevékenység még nem folyt. Igaz, egyes mezőgazdasági termelészövetkezetekről, földművesszövetkezetekről addig is jelentek meg kiadványok. Ezek azonban nem történeti jellegűek voltak, mivel kizárólag egy-

¹ A szolnoki Damjanich János Múzeum és a Damjanich Szocialista Brigád együttműködéséről ld. Zádor Béla írását a Honismeret 1978. 2. számában. (Szerk)

egy termelőszövetkezet, földművesszövetkezet, majd később ÁFESZ akkori helyzetének leírásával foglalkoztak. Főként agitációs és propaganda célokkal készültek. Például 1959—1961 között a megyei pártbizottság több példamutató termelőszövetkezetéről adott ki ilyen füzetet.

Az 1960-as évek közepén meginduló megyei szövetkezettörténet-írás a források begyűjtésével kezdődött. Ennek keretében a MESZÖV Varga László irányításával létrehozta a szövetkezeti archívumot, amelybe azóta is folyamatosan gyűjtjük a megyei fogyasztási és egyéb szövetkezetek írott forrásait és egyéb dokumentumait. Pl. van az archívum anyagában olyan fontos forrás, mint az első FMSZ-ek alakulási jegyzőkönyvei, vagy mérlegek az 1945—1948 közötti időszakból. Ugyanakkor gyűjtöttek tárgyi dokumentumokat is (vándorzászlók, különböző jelvények stb.). A Heves megyei Levéltár pedig a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, szakcsoportok iratanyagát gyűjtötte össze 1948—1949-től, az indulástól 1959—1960-ig, a mezőgazdaság teljes kollektivizálásának befejezéséig. Ez a munka szinte a 24. órában történt meg. Ugyanis akkorra már a termelőszövetkezetekben kint levő irattári anyagok jelentős része a gondatlan kezelés és egyéb okok következtében megsemmisült, illetve megrongálódott.

A források begyűjtése után elindult a feldolgozó munka, amely eddig 11 publikációt eredményezett. Ezek a Heves megyei Levéltár és a MESZÖV szakmai támogatásával és a téveszkek, valamint az ÁFESZ-ek anyagi segítségével láttak napvilágot. Közülük azonban csak néhány munka, így az atkári Petőfi, a gyöngyösi Mátrakincse és főképpen a tiszánánai Petőfi Termelőszövetkezet története készült tudományos igényvel. A többi munka inkább zsrnalisztikai jellegű, riportszerű. Ami a műfajt illeti, én a történelmi tanulmány, a monográfia pártján állok, ennek forrásértéke, időállósága — azt hiszem — vitán felüli. Nem vonom kétségbe a zsrnalisztikai jellegű riportkönyvek forrásértékét sem, de az előbbi műfajban időtállóbb alkotásokat lehet teremteni.

Ami a fogyasztási szövetkezetek történelmi feldolgozásait illeti, az utóbbi években elkészült az egri, a gyöngyösi, a verpeléti ÁFESZ története. Ezek közül azonban csak az utóbbi készült tudományos igényvel. A másik kettő nagy hiányossága, hogy a levéltári forrásokat, amelyek jórészt rendelkezésre állottak, összeállítói igen-igen felszínesen, vagy egyáltalán nem hasznosították. Ezenkívül meg kell említenem egy publikált

munkát, *Varga László* művét, amelynek címe: Szövetkezeti mozgalom Heves megyében az 1918—19-es forradalmak időszakában.

Az eddig publikált és a kéziratok munkái egyéni vállalkozások, vagy legfőképpen szerzőpárosok munkái. A gyűjtőmunkában egyre több lelkes, szakmai ismeretekkel rendelkező aktívát indokolt bevonni, így történelemszakos tanárokat, agrár és közgazdász szakembereket, érdeklődő termelészövetkezeti tagokat, ÁFÉSZ-dolgozókat stb. A munka kiszélesítését segítheti az is, hogy a Hazafias Népfront Heves megyei Honismereti Bizottsága tavaly elfogadott egy álláspontot a társadalmi bázis kiszélesítésével kapcsolatban. Ugyanakkor megemlítem még, hogy az MSZMP Heves megyei Bizottsága Propaganda és Művelődésügyi Osztálya mellett létrehozott Visszaemlékezés-gyűjtő Bizottság is tervbe vette, hogy nemcsak a munkásmozgalom veteránjaitól gyűjt, hanem felkeresi a termelészövetkezetek alapító tagjait, vezetőit, és ezáltal még gazdagabbá teszi a munkát.

Gecse Albert felszólalása

A múlt évben létrehoztuk Budapesten a Kőbányai Szocialista Brigádok parkjában az állandó, szabadtéri téglaiipari kiállítást.¹ Négy hatamas tabló Kőbánya, Pest, Buda, Óbuda téglavetésének és -gyártásának fejlődését mutatja be történelmi sorrendben. További célunk az volna, ha már megépítettük a budapesti állandó szabadtéri téglaiipari kiállítást, ennek falába folytatólag az országos téglavetés és téglagyártás termékeit is beépítjük. Kérésünk: vidéken is gyűjtsék be a téglavetés és a téglagyárak termékeit és bocsássák rendelkezésünkre, hogy ezt a kiállítást országos jellegűvé tehesük. Megérdemli ezt a téglaiipar, mert ez az iparág volt Magyarországon, melynek dolgozói nagyrészt a legnehezebb sorsban élő emberek voltak.

Verő Mária felszólalása

A Soproni Széchenyi Gimnázium tanulója vagyok, itt kezdtem el foglalkozni üzemtörténettel. Az első segítséget a győri honismereti táborban kaptam, ott ismerkedtem meg az üzemtörténeti kutatással, és a kutatás lehetőségeivel, a levéltári, könyvtári kutatási módszerekkel. A végső indítást az országos tanulmányi verseny üzemtörténeti témája adta.

A levéltár igazgatójának a javaslatára kezdtem el foglalkozni a Soproni Fésűsfonó Gyár történetével. A város üzemének jelentős részét már feldolgozták, ez új területet jelentett, és a város levéltárának is szüksége volt rá. Az anyaggyűjtésben nagy segítségem voltak a levéltár dolgozói. Munkám nagy részét ott végeztem, ezenkívül sokat beszélgettem a gyár dolgozóival. A régi dolgozók eléggé bizalmatlanul szemlélték munkámat, de később sikerült ezt a bizalmatlanságot leküzdeni, és nagyon értékes segítséget nyújtottak. A másik fontos támogatást a KISZ-bizottságtól kaptam, amikor arról volt szó, hogy a dolgozathoz fényképekre lenne szükségem.

Az üzemtörténettel próbálkozom a továbbiakban is foglalkozni, és remélem, ha a gimnáziumot befejezem, és az egyetemre történelem szakra felvesznek, akkor ott folytathatom a kutatásokat. Egyben szeretném megköszönni azt is, hogy fiatal létemre részt vehetek ezen a konferencián, és az előadásokat végighallgathattam.

Gölcz Pál felszólalása

A Tolna megyei Nagymányok községből érkeztem, bányász vagyok. Községünk bányászközség volt, a termelést azonban — alacsony átlaga miatt — 1965-ben beszüntették. A hátramaradt és feleslegessé vált tárgyi emlékek gazdátlanul heverték sorukra hagyva, mentésre várva. A bánya irattári anyagát is elvitték. Ilyen körülmények

¹ Bővebben ld. *Karaacs Zsigmond* cikkét a *Honismeret* 1978. 2. számában. (Szerk)

között fogtam hozzá a helytörténeti és bányatörténeti emlékek felkutatásához, melyben igen nagy segítséget nyújtottak az idős bányászok. Meg kell találni a hozzájuk vezető utat, ugyanis levéltáraink közel sem rendelkeznek olyan gazdag üzemtörténeti archív anyaggal, hogy mellőzhessék azokat az értékes és semmivel sem pótolható szellemi kincseket, amelyeket az idős emberek magukkal vinnének a sírba. A történészek munkájában nagy segítséget jelentene a hangrögzítés alkalmazása, de ennek használata sok amatőr anyagi lehetőségeit meghaladja. Hadd említsek erre egy szomorú példát. Községünkben rávettem egy idős bányászt arra, hogy hangszalagra mondja, milyen szerepük volt helyi bányászoknak a Tanácsköztársaság ideje alatt, s mire felkészülve elindultam beszélgető partneremhez, megszólalt fölötte a lélekharang. Mondanivalója ő-ök titok marad.

Szeretnék rátérni egy ún. kényes témára. Nevezetesen az egyházi és az üzemi érdekek felszabadulás előtti összefonódására. Ennek mellőzése — stílszerű szóval élve — üzemtörténeti bűn. Íme egy példa: A nagymányoki szentlelepek egyházi birtok alatt húzódtak. Az akkori jogszabályok szerint a bányaművelést csak a föld tulajdonosának jóváhagyó bérleti szerződése után lehetett megkezdeni, amely a gyakorlatban annyit jelentett, hogy a bányászat nálunk már a megindulás kezdetén összekapcsolódott az egyház anyagi érdekeivel. Ebben a kérdésben megnyugtató választ kaptam dr. Molnár Béla előadásában.

Külön figyelmet kell még fordítani arra is, hogy az üzemkrónikák írása során ne feledkezzünk meg az emberről, mint az ipartörténet alkotójáról, aki végig kell hogy kísérelje munkánkat a mécsesről az eröműgig. Meg kell keresni a mécseset, mert csak annak a birtokában lehet érzékeltetni azt a küzdelmes és hosszú utat, amely a November 7 eröműgig vezet. A múltba tekintés ugyanis nem azonos a múltba fordulással. A múlt megismerése nélkül nem lehet megtalálni a jövőbe vezető helyes utat. Talán ez lehetne a mottója ennek a konferenciának, mely előrehaladásunkat szolgálja, és remélhetőleg kedvező fordulatot jelent az eddig sok gonddal küszködő lelkes üzemtörténet-írók számára.

Vass Tibor felszólalása

A honismereti mozgalom felkarolta hazánkban az üzemtörténet művelésének alapvető formáit, a krónikaírást és az üzemi évkönyv készítését. A krónikaírás százados hagyományokkal rendelkezik. (Nem vonatkozik ez az üzemi évkönyvekre.) Nagy előnye, hogy olyan üzemi szakemberek is művelhetik, akik a valóságot kifejezve ábrázolni tudják a gyár fejlődését meghatározó gazdasági, műszaki és társadalmi tényezők alakulását, s rögzíteni képesek a legjellegzetesebb mozzanatokat. Eppen ezért együttesen kell vizsgálni egy-egy gyáron belül a termelő, gazdálkodó egységeket és az emberi kollektívát. Ezeknek a figyelembevételével foglalkozunk Ózdton 1971-től — kísérleti jelleggel — évkönyv összeállításával. Az üzemi évkönyv számot ad először műszaki-gazdasági téren, másodsor politikai-társadalmi vonatkozásban, harmadszor pedig a dolgozók életmódjában, művelődési színvonalában bekövetkezett változásokról, felüntetve azok forrásanyagát. Ezek lehetnek: üzemi irattár; üzemi párt- és tömegszervezetek iratanyagai, üzemi újság, gyári belső rendelkezések, szocialistabrigád naplók, röplapok, meghívók, plakátok, kulturális híradók stb.

Az üzemi évkönyv összeállítására célszerű munkacsoportot létrehozni. Az eddigi próbálkozások során a következő csoportosításokat alkalmaztuk: gyárfejlesztés, műszaki fejlesztés, piaci helyzet, társadalmi élet, szociális terület, művelődéspolitikai. Az üzemi évkönyv akkor éri el célját, ha nem drága kiadványként adják közre, s a gyári dolgozók megismerik az egész kollektíva eredményeit. Ezzel erősíteni tudjuk bennük a szocialista társadalmi tudatot, a gyárhoz való kötődést, a vezetőket és a vezetőket közötti emberi kapcsolatokat. Így nyilván tájékozottabban vesznek részt a termelésben, a szakszervezeti és a pártmunkában, a termelési tanácskozásokon.

Ságvári Ágnes felszólalása

Annak idején azt mondták: a közhelyekben az a jelentős, hogy valaha eredeti igazságokat tartalmaztak. El kell ismételnem két hozzászólásom lényegét, amit az I. és a II. Honismereti Konferencián mondtam és — sajnos — egyáltalán nem lett közhely. Az első gondolat a következő: nyilvánvaló — s ezt a budapesti tapasztalat megerősíti —, hogy üzemtörténettel, munkásosztály-történettel hangsúlyozottan, kiemelten kell foglalkoznunk, mert kevesebb a tapasztalatunk, hosszú időn keresztül lényegesen kevesebb volt az érdeklődés iránta, mint a falutörténet, a mezőgazdaságtörténet iránt.

Nekem fogalmi problémáim is vannak. Néztem a felírást, gondolkodtam rajta, hogy miért üzemtörténeti konferenciát tartunk, miért nem munkásosztály-történetit? A munkásságnak a története, a létezése, a fejlődése nemcsak az üzemben, hanem az üzemhez kapcsolódva a területen bontakozik ki, tehát lényeges az üzemtörténet és a helytörténet szerves összekapcsolása. Az egész területfejlődés jelentősen összefügg az üzemek hatásával, követelményeivel, a munkásság fejlődésével, tehát a regionális történetet, várostörténetet, és a hagyományokat együtt kell szemlélnünk.

A munkáséletmód-kutatás nem elég népszerű, úgy hiszem elsősorban azért — ha a magunk felelősségét nézem —, mert kevés segítséget adtunk hozzá. De ezt nemcsak közgyűjteményi intézményeknek kellene támogatni, hanem azoknak a tapasztalt üzemi dolgozóknak is, akiknek a részvételére számítunk. Régi bánatom, hogy az üzemtörténet gyakran leegyszerűsödik a mérlegbeszámoló kiszínezésére. Természetesen az üzemtörténetek nagy része nem ilyen. Az üzemtörténet nemcsak szervezőtörténet, nemcsak technikatörténet, hanem az üzem életének, a magyar történelem és a magyar gazdaságtörténet sorsfordulóinak története is. E sorsfordulóknak az üzem életére, konkrétan a megrendelésekre, a bérvizonyokra, a nagyüzemek külkapcsolataira, annak egész rendszerére gyakorolt hatásával szélesítendő a kutatási terület.

Fel szeretném hívni a figyelmet a családkutatásra. Véleményem szerint ez kiaknázatlan terület. Itt az ideje annak, hogy sorozatosan jelentkezzenek az emberek munkástörzsgárdák és munkásgenerációk kutatásával is. Ezt támogatnunk kell. Egy munkásnegyed életéről nehezebb írni, de hát fogjon össze három üzem és három helytörténeti bizottság! Ismernünk kellene az üzemek átszervezését és ennek hatásait, s ezt egy ember nem tudja áttekinteni. Hol van meg bennünk a felelősség, amikor a legkülönbözőbb iparágak történetét nem írjuk meg? És sokkal nehezebb körülmények között dolgozó kollégáinknak kell részekből felépíteni ezt, holott lehetne egy olyan kapcszdó, amely az egész munkásátrétegződés kérdését megvilágítaná.

Szeretnék befejezésül szólni az üzemtörténet — a magam felfogásában munkásosztály-, munkásgeneráció-történet — propagandájáról. A munkásosztály-kutatás, az üzemtörténet gondolatát ne szűkítsük csak az írásra, évkönyvekre, gyűjteményekre. Ehelyett beszéljünk róla. Közvéleményt kell teremteni, pontosan azoknak a hagyományoknak és hagyományok igenlésének a jegyében, melyekről mi itt beszélünk. En valamilyen módon a pályázati felhíváshoz is kapcsolnám. Az államosítások történetének részletes ismertetése üzemi klubban, üzemtörténeti szakkörben legalább olyan pályázati cél, mint egy-egy brossúrának vagy akár nagyobb műnek a megírása. Ahhoz, hogy a munkásosztály, az egyes munkásrétegek, üzemek, lakónegyedek történetének, generációk történetének az igénye megjelenjék, alapos ismeretterjesztést kell folytatnunk, és ebben a levéltáraknak két vonalon kellene segítséget nyújtaniuk. Egyik, hogy ki kellene valami szerény programot dolgozni a kollégákkal 6—10 fős csoportokban való tárgyalásra, a másik pedig, hogy a rendelkezésre álló kitűnő folyóiratokat — mint a Honismeret — kellene erre felhasználni.

Veszprémi György felszólalása

Az üzem munkája sokszínű, gondokkal, örömmel telített jelenség. Politikai kijállás, ideológiai harc, gazdasági erőfeszítés, szociális és kulturális törekvések egymásra hatása. Eppen ezért, az üzemtörténet nem szépirodalmi olvasmány, hanem egy szocialista közösség tudatának erősítése, a dolgozó ember és a gyár kapcsolatának megismerése. Ez a felismerés vezetett arra, hogy a győri Kisalföldi Gépgyár dolgozójaként vállalkozzam az üzemünkben kiselejtezésre ítélt irathalmazból a gyár

életére, működésére vonatkozó legjellemzőbb adatok összegyűjtésére, és ennek birtokában megírjam Győr város legrégebben alapított gyárának történetét.

A gyár nem múzeum és nem levéltár. Csak a jelennek él, a múltat — szakadatlan műszaki fejlesztéssel — megsemmisíti. Értékes műszaki dokumentációk, tervek, kimutatások, a gyár életére jellemző emlékek mennek zúzdába, mert ha meg is akarná őrizni a gyár ezeket, nagy tömegük miatt akkor sem tudná. Itt kezdődik az üzemtörténeti gyűjtőmunka. A gyár államosítási jegyzőkönyvét például a szél fújta elém.

Az üzemtörténeti gyűjtőmunkában nagy segítséget kapok a Stádel Károly szocialista brigádtól és ami a legfontosabb, a gyár vezetőitől. Eleinte sokszor mondták, hogy fölösleges ilyenrel foglalkozni, ebből nem lesz több kenyér. Ma már a fizikai dolgozók is boldogan tesznek le asztalomra egy-egy régi okmányt vagy gépalkatrészt. Megértették, hogy a régi okmány nem papírhulladék, s egy 50 éves szerszám többet jelent, mint két kiló vas árárt.

Az üzemtörténet írójának fel kell ismernie, hogy a napok kis történelme adja az üzem történetét. Tehát minden eseményt vizsgálni, rögzíteni kell, ha azt akarjuk, hogy igazán jó üzemtörténet íródjék. Jó üzemtörténetet az ír, aki bizalmas kapcsolatot tud kiépíteni munkással, vezetővel egyaránt. A Kisalföldi Gépgyár társgyárainak történetét is megírták, s ha nem tudok elaludni, olvasgatom. Jó tollú szerzők, elismert szaktekintélyek írták, szabatos mondatokkal. Eszre lehet azonban venni, hogy szerzőik keveset forgolódtak a gyárban. Mindent meg lehet tudni a könyvből: hol, mikor, hány-szor épült föl az üzem, kié volt a gyár, mit és mennyit termeltek, csak azt nem, hogy ezek az eredmények hogyan születtek meg.

Az üzemtörténeti gyűjtőmunka, az üzemtörténet-írás nemcsak lelkesedés és nem is csak pénz kérdése, hanem módszertani kérdéseket is felvet. Helyesen teszik a gyűjtők, kutatók és írók, ha konzultálnak ezen műfaj hivatásos művelőivel, a levéltárak, könyvtárak vezetőivel, munkatársaival. Az üzemtörténet-írásnak haladnia kell az idővel, korszerűnek kell lennie. Szerteágazó figyelmet követel, mert hiszen egy vállalat a környezetére is érezteti hatását.

A gyárnak mindig volt és ma is van munkásmozgalma. A kapitalista korszakban a sztrájk és a bérharcok fegyverével küzdött a dolgozók helyzetének a megjavításáért, egy igazságosabb társadalmi rend megteremtéséért. Most a szakszervezetek tevékenysége jelenti a munkásmozgalmat egy gyáron belül. Az üzemtörténet-írás ezért csak a szakszervezetek munkájának megismertetésével válik teljessé.

A termelőszövetkezet-történet írás az üzemtörténettel rokon terület. Az általános elvek mellett azonban hangsúlyozni kell a termelés, a település és az életmód eltérő voltából következő egyedi vonásokat is. A szövetkezeti eszme Földesen nem volt teljesen új dolog. 1938-ban Jámor István vezetésével már létrehoztak egy mezőgazdasági szövetkezetet, 130 taggal. Példaképük a dániai szövetkezetek voltak. Meg akarták reformálni a paraszti életformát. A marxista-leninista felfogás szerint azonban a paraszti életformát nem megreformálni, hanem megszüntetni kell a szocializmusban. Ezt az álláspontot az élet már teljesen igazolta. A szocialista társadalom építésének a legbonyolultabb területe a falu. A paraszti gazdálkodás eszközeit modern gépek váltották fel, és így az emberek is átalakultak. A fiatalok a termelőszövetkezetben nem új típusú parasztok akarnak lenni, hanem műszakiak, munkások és értelmiségiek. A régi, paraszti világ ma már végérvényesen a múlté. Az évek múlása a változásoknak történelmi jelleget adott. Az évszázadokon át kialakult paraszti élet; munka, család, kultúra, magatartás — szocialistává formálódik.

A tsz-történetírás felelőssége azért nagy, mert a gazdasági, társadalmi és tudati viszonyok átalakulása a termelőszövetkezeteken belül bontakozott ki a leghatározottabban. Ez a felismerés és a termelőszövetkezetek jubileumai eredményezték a tsz-történetek megírását. Hajdú-Bihar megyében 25–30 tsz története jelent meg eddig. A tsz-történetírás alapvető feladatának tekintjük, hogy megmutassa, hogyan alakultak a termelőszövetkezetek nagyüzemekké. Erre a kérdésre az üzemtörténet egyedül nem ad választ. Bemutatjuk a tagság, a vezetés magatartásának, életmódjának változását. A szociális, kulturális ellátottságot, a közélet, a politika iránti érdeklődés fejlődését, az életmódot. A település életében történő döntő változásokat, és azt, hogy milyen módon közeledik a parasztság élet- és munkakörülményeiben a munkásosztályhoz.

Czeglédi Imre felszólalása

Amikor üzemtörténetet írunk, tulajdonképpen három forrásra támaszkodunk: a levéltárra, a könyvtárra és a múzeumra. A levéltárt nagyon irigylem, mert van egy levéltári törvény. A könyvtárnál évek vagy évtizedek óta probléma, hogy csak azok a kiadványok kerülnek a könyvtárba, amelyek a megyei nyomdákban futnak keresztül. De hogy mit küszködnek a megyei könyvtárak azért, hogy egy-egy kiadványt, amely más megyében készült, megszerezzenek, az szinte hihetetlen és igyekezetük eredménye sohasem teljes. A legnehezebb helyzetben a múzeumok vannak. A múzeumi törvény nem teszi lehetővé — kivétel a régészet —, hogy bejelentsenek akármilyen változást egy üzemben. Mi megpróbáltunk ilyet csinálni. Igyekszünk a változás előtt kimenni és megnézni, hogy mit lehet megmenteni.¹

Vannak 80 éves üzemeink. A szombathelyi példára fordultunk a szocialista brigádokhoz segítségért. Csodálatos dolgokat műveltek, olyan anyag gyűlt össze, amelyre nem is számítottunk. Hogy mit jelent az Alföldön 200 éves muzeális anyagot találni!?! — akik alföldiek, azok tudják, hogy mennyire szegény ez a vidék.

Tárgyi gyűjtésünk nagyon jó volt. Több száz fotó gyűlt össze az 1945–1950-es évek első termelőszövetkezeteinek kollektív munkájáról. 14 ezer darabos fotóleltárunkban 5 darab mezőgazdasági kép volt. Most már sok lesz. Az 1890-es évek cukorgyáráról is sikerült képeket szerezni. Tehát ennyire értékes egy ilyen gyűjtés.

Másik célunk az volt, hogy a szocialista brigádok munkájába, tartalmi, kulturális vállalásaikba új színt próbáljunk hozni. Sikerült őket történész szenvedéllyel is megfertőzni. A brigádok fele azt mondja, hogy most már nem hagyják abba a gyűjtést, s az anyag többségét visszavitték tőlünk. Nekik több helyük van, leltárba veszik, és így bármikor használható történeti anyagunkként marad meg.

A következő a tudatformálás. Ha egy brigád vagy egy munkás föltárja a saját, vagy az üzeme történetét, jobban megismeri és jobban is becsüli. Amikor elmentek a kiállításra és meglátta a brigád, hogy 20 év előtt hol kezdték ők a mezőgazdaságot, csak csodálkoztak. Tehát nagyon is hatásos — még 20 éves távlatban is — a történeti

¹ Ld. még Dr. Czeglédi Imre: Az üzemtörténeti gyűjtés tapasztalatai Békés megyében. Honismeret 1977. 6. sz. 33–35. old.

anyag, a fotóanyag gyűjtése. A munkahely, a lakóhely szeretete végeredményben haszonszeretet.

Ugyancsak sikerült elérni, hogy a múzeumbarátok körét bővítettük. Nagyon szép emléklapot adtunk ki. Az üzemekben 12 brigád rendezett kiállítást, amelyet több helyen meg is kellett hosszabbítani, hogy a községbeliek is megnézhesék. A központi, megyei kiállítást úgy állítottuk össze, hogy mindegyikből adtunk valamit; a ktsz-től kezdve az állami gazdaság fotójáig, a hatalmas fűjtatóig, a gyógyszerár apró kis eszközeiig kellett létrehozni egy egységes kiállítást. Úgy érezzük, hogy sikerült. Megpróbáltuk a brigád-, a generációs visszaemlékezéseket gyűjteni, de nincs megfelelő módszertan. A néprajzi kutatóknak kidolgozott kérdőíveik vannak. Nagyon kérem a központi múzeumi szerveinket, próbáljanak összeállítani a munkáséletmóddal és hasonló történeti anyaggal kapcsolatos kérdőíveket, mert mi ezt nem tudjuk megcsinálni.

Budai Dániel felszólalása

Nagy és feledhetetlen marad ez a nap számomra, annál is inkább, mivel az üzemtörténet-írást éppen egy évtizede kezdtem el. 1968 februárjában választottam elnökül a pákozdi 1848-as Szabadságharcos Termelőszövetkezet. Mélyen elgondolkodtam azon, hogy milyen nagy átalakulás megy végbe szövetkezeti parasztságunk életében, és természetesen hazánk egész szocialista nagyüzemi mezőgazdaságában. Ebben közvetlenül benne élve, az a gondolat érlelődött meg bennem, hogy a községi krónika számára megírom életem ötödik évtized felé hajló idejét, de természetesen legnagyobb teret a termelőszövetkezeti időszaknak szenteltem. Az olvasás szeretete is készített az írásra, mert a jó, több évtizedes avagy évszázados könyvek olvasása közben érlelődtek gondolataim, miszerint ha ezt a nagy átalakulást, különösképpen a szövetkezeti élet első éveinek sok-sok baját, gondját írásos emlékképpen meg nem örökítjük, nagy-nagy mulasztást követünk el. Így tehát 1974 tavaszára már jó 120 oldalas kézirat formájában elértem az akkori jelent. Eppen a gépirásra tértem át, amikor megjelent a Szabad Föld Életünk — történelem című pályázati felhívása. Beküldött pályaművem a bíráló bizottság jónak találta, és értesítést is kaptam, hogy a Gondolat Kiadónál ez évben mintegy 10 ezres példányszámban, könyv alakban is meg fog jelenni. Ahogy mondani szoktuk: evés közben jön meg az étvágy. Az elmúlt év tavaszán a MEM és a Magyar Írók Szövetsége által meghirdetett Emlékező falu című pályázatra két, 3—3 oldal terjedelmű anekdotával pályáztam. Országos negyedik díj lett a jutalmam, és a jövő évi Mezőgazdasági Könyvhónapra meg fog jelenni.

Tóth Imre felszólalása

Többen vagyunk itt az üzemtörténet-írás aktív művelői közül, ezért szeretnék felvetni néhány olyan kérdést, melyet talán vitának is szánnék.

A Budapesti Történeti Múzeumhoz éppen most futott be néhány üzemtörténeti munka. Általában az volt rájuk jellemző, hogy az üzemi technológia elég gyengén foglal helyet a megírt munkákban: mikor vásároltak, mikor kutattak, hogyan teremtettek saját erőből technológiát. Üzemtörténetírásunknak nagyobb figyelmet kell szentelnie a kutatóintézetekkel való kapcsolatra is.

Az építészettel kapcsolatos előadás is megjegyezte, hogy elég gyengén állunk az ipari objektumok védelmével, hiszen minden üzem terjeszkedni akar és igyekszik lebontani a régit, hogy újat építhessen a helyére. Ennek ellenére néhány gyárunk felismerte, hogy milyen jelentős ipari épülettel rendelkezik. A Láng Gépgyárnak a Váci útra néző egyik nagy épületsarnokát országosan neves építészünk, *Alpár Ignác* építette. Ezt a részt a Láng gyár meg akarja őrizni az utókor számára. Tagja vagyok egy munkaközösségnek a Tudományos Akadémiának a Műszaki Egyetemre kihelyezett egyik részlegénél, amelyik a mezőgazdasági és ipari épületek megmentésével, dokumentálásával foglalkozik, és ezt a tevékenységet össze lehetne kapcsolni az üzemtörténeti munkával.

A következő kérdés, melyet röviden szeretnék érinteni, az a múzeum, mint forráslelőhely. Gyakorló muzeológusként azt tapasztaltam, hogy az üzemtörténeti kutatók nem veszik elege igénybe a múzeumi forrásokat, tenát magát a tárgyi anyagot, pedig a Múszaki Múzeumnak, a Budapesti Történeti Múzeumnak, a szakmúzeumoknak, a Közlekedési Múzeumnak, de ugyanígy a vidéki múzeumoknak is óriási anyag áll rendelkezésükre. Most a szünetben boldogan értesültem róla, hogy a Vegyipari Múzeum már be is gyűjtötte az egykori Smollpaszta Gyar gépeit, hiszen Budapesten megszűnik a cipőpasztagyártás.

Kanyar József javasolta, hogy iratanyagfondot kellene létrehozni az üzemanyag kutatásához. Helyesnek tartanám, ha a múzeumokban levő tárgyi anyag fondjegyzeke is elkészülne, ez több erő bevonásával viszonylag könnyen megoldható lenne. Példa lehet erre a céhtörténeti kataszter. Incze Miklós beszédéhez annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy jogi kérdésekbe jelenleg is állandóan beleütközök az ember, úgy hogy kell is bizonyos fokú felkészüléssel rendelkeznie annak, aki üzemtörténetet foglalkozik.

Ismerem a X. kerület táglagyűjteményét. Szeretném megkérdezni: ha már egyszer gyűjtenek téglát — nekünk is van egy óriási téglagyűjteményünk —, miért nem gyűjtenek tetőcserepeket is? Rokon szakma, összetartozik, az irodalom mindenütt együtt kezeli. A mi gyűjteményünkben olyan tetőcserepek is vannak, amelyeken technológiai utasítás szerepel az ács részére: hogyan helyezze el a tetőcserepet a lécezetén.

Egy dologban szeretnék vitába szállni Ságvári Ágnessel. A magam részéről nagyon helyesem, hogy a munkásosztály helyzetéről akár külön konferenciát is hozunk létre, a kérdés hihetetlenül fontos. De nem lehet egyetérteni azzal, hogy az üzemtörténet olvadjon bele a munkásosztály történetének a kutatásába. Az üzemtörténet egy adott helynek, egy üzemnek a története, a munkásosztály pedig vívhatja a maga harcát több üzemmel összefüggően is. Az a munkásmozgalmi dal, amittől visszhangzott a Váci út a két világháború között — Vörös Csepel vezesd a harcot, Váci út felelj neki —, a munkásosztálynak volt impozáns megnyilvánulása. Nem rögződött a Láng Gépgyárhoz, nem kötődött a hajógyárhoz, hanem minden üzemhez. Ezek dolgozói együtt alkották az angyalföldi munkásosztályt. Ha csak a munkásosztály oldaláról közelítenénk meg az üzemtörténetírást, akkor hova tennénk Bródy Imrét vagy Ganz Abrahámot? De sorolhatnám tovább a neveket. Ez a kérdés igen fontos, megérdemel külön konferenciát, de nem lehet az üzemtörténet-írással teljesen azonos szinten kezelni. Az üzemtörténet-írás más témát jelent, amibe beletartozik a technológia, a szabadalmak, a védjegyek és sok minden egyéb.

Dr. Beszteri Béla felszólalása

Engedjék meg, hogy kifejezzem abbéli örömünket, hogy intézményünk, a Veszprém megyei Pártbizottság Oktatási Igazgatósága adhatott helyet ennek a rangos tanácskozásnak. Bizom benne, hogy a konferencia résztvevői jól érzik nálunk magukat.

Czeglédi Imre Békés megyéből említette, hogy sok szépet és jót hallott az üzemtörténetírás Veszprém megyei eredményeiről, de kifogásolta, hogy nem kapott elegendő tájékoztatást — talán ez nemcsak az ő egyéni véleménye — arról, hogy ezeket hogyan sikerült elérnünk. Ehhez a gondolathoz kívánok kapcsolódnival, hogy egyáltalán nem tartjuk tökéletesnek a nálunk folyó munkát, nem túlozzuk el annak eredményeit, hiszen sok gonddal, problémával, szemléleti felfogással is meg kell küzdenünk. Az üzemtörténeti tevékenységgel való foglalkozás komplex rendszerét szeretném röviden összegezni, bár ez több vonatkozásban érzékelhető volt Rostási József üdvözlő beszédéből, Fodor Zsuzsa felszólalásából és az írásban kiadott Veszprém megyei anyagokból.

Az üzemtörténeti munka eredményeiben első helyen játszik szerepet az, hogy politikai ügyet csináltak ebből mindazok, akik felelősek a tevékenység irányításáért. Meghatározó jelentőségű ebben az, hogy a megyei pártbizottság Agitációs és Propaganda Bizottsága a mozgalom kezdeti tapasztalatai birtokában állást foglalt a mozgalom eddigi útjáról, s véleményt mondott a továbbfejlesztés irányára. Az SZMT, a Hazafias Népfront megyei Bizottsága, a Veszprém megyei Múzeumok Igazgatósága összehangolt tevékenységet folytattak az irányításban. Több üzem pártszervezete, szakszervezeti bizottsága, gazdasági vezetése felismerte az üzemtörténeti tevékenységben rejlő lehetőségeket, s az utóbbi időben a MESZÖV, a KISZÖV és más szervek

is bekapcsolódtak a mozgalom támogatásába.

Az üzemtörténettel való foglalkozás másik eleme, hogy sikerült kialakítani az ebbe bekapcsolódnak kívánó embereknek az ügy iránti érdekltségét. Ebben kiemelkedő szerepe van a *pályázati rendszernek*, valamint annak, hogy *publikációs fórumot kaptak* az üzemtörténetírók.

A harmadik tényező a *segítés rendszerének a kialakítása*: egyrészt az *üzemtörténeti klub* keretében, másrészt úgy, hogy megnyertük az ügynek a *szakembereket*.

Következő lépésben ebben a rendszerben az *üzemtörténeti konferenciák kétévenkénti megtartása*. E fórumnak az a szerepe, hogy áttekintve a megtett utat, elismerje a végzett munkát és biztósítson a jövőre.

Az üzemtörténeti mozgalom *jelentőségének megfelelő propagandát, nyilvánosságot kap*. Aki egy kicsit is figyelemmel kíséri a megyei és az üzemi lapokat, meggyőződhet erről.

A *Veszprém megyei Pártbizottság Oktatási Igazgatósága is felismerte, hogy a mozgalom a szocialista tudat formálásának fontos eszköze*. Ezért intézményünk hazánk felszabadulásának 30. évfordulója tiszteletére pályázatot hirdetett a marxista-leninista esti egyetemen, illetve az 1 éves pártiskolán tanuló hallgatók körében. Ezzel az volt a célunk, hogy a résztvevők munkakörüknek és érdeklődésüknek leginkább megfelelő területen gyűjtsék össze és rendszerezék 30 éves fejlődésünk eredményeit, mutassák be felszabadulás óta végzett építőmunkánk munkahelyi vagy lakóhelyi vívmányait, állítsák előtérbe a szocializmus építésének időszerű feladatait.

60 pályamű készült el, s ezek többsége üzemtörténeti témájú. A *meghirdetett pályázatot az Oktatási Igazgatóság nevelési céljai szolgálatába állítottuk*. Az adatok, tények összegezése, feltárása segített abban, hogy megismerjék: milyen politikai, gazdasági és ideológiai örökséggel kellett megküzdeni a felszabadulást követő években; a saját kutatások alapján szerzett történelmi tapasztalatok segítették abban, hogy hallgatóink a maguk valóságában értékeljék munkahelyük, lakóhelyük és ennek révén a megye és az ország gazdasági, társadalmi, politikai eredményeit. A szerzők a marxista-leninista esti egyetem és a pártiskola hallgatói voltak, de nagyon jellemző és örvendetes a *foglalkozás szerinti megoszlásuk*. Volt közöttük munkás, kazánházi művezető, adminisztrátor, főmérnök és vállalati igazgató is.

A *témaválasztás is sokrétű és figyelemre méltó*. Feldolgozták a várpalotai bányászat 100 éves fejlődését. Megírták a Veszprém megyei Állatforgalmi és Húsupari Vállalat kialakulását és fejlődését napjainkig. Egy dolgozat a Fűzfői Nitrokémiai Ipartelepek 1945 és 1975 közötti szociálpolitikai tevékenységét és eredményeit vizsgálta. Feldolgozták a KDT Téglá- és Cserépipari Vállalat történetét, illetve az észak-balatonj vízszolgáltatás és szennyvíztisztítás 30 évét. Egy pályaműből megismerhetjük a dudarbányai munka- és életkörülmények alakulását. Egyik legjobb dolgozat a Közép-dunántúli Szénbányák ajkai központi osztályozója női szocialista brigádjának életéről szól. A szerző a brigád életének bemutatását a brigád naplójára építette.

Arra törekedtünk, hogy *munkánk során szorosan együtt dolgozzunk az üzemtörténeti mozgalomban érdekelt szervekkel és szakemberekkel*. Például a dolgozatok elbírálásában részt vettek a megyei tanács, a Szakszervezetek megyei Tanácsa és a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság munkatársai is. Veszprém megye Tanácsa és a Szakszervezetek megyei Tanácsa a pályamunkák díjazását anyagilag is támogatta. A pályaművek közül a legjobbakat — átdolgozás után — a honismereti mozgalom megyei fórumában, a Veszprém megyei Honismereti Tanulmányok egyik kötetében jelentettük meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére. A kiadói munkát a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei Szervezete és a Hazafias Népfront megyei Bizottsága látta el.

Szili Ferenc felszólalása

A Somogy megyében — 1975-ben — meghirdetett szocialistabrigád-történeti pályázatot egyik lektoraként a tapasztalatokról kívánok beszámolni. A pályázatot hazánk felszabadulásának 30. évfordulója alkalmából a Szakszervezetek Somogy megyei Tanácsa, a Latinca Sándor Művelődési Központtal és a Somogy megyei Levéltárral együttműködve hirdette meg. A pályázat kihirdetése és a pályamunkák benyújtása között mintegy fél esztendő áll a brigádtörténet-írók rendelkezésére. Az üzemi szak-

szervezeti bizottságok közreműködésével több mint 90 szocialista brigád jelezte részvételét, végül mintegy 50 pályamunka érkezett a bíráló bizottsághoz.

A pályamunkák színvonalasabbá tétele érdekében a jelentkezőknek *módszertani útmutatót* készítettünk, majd a témát érintő országos és helytörténeti irodalmat is eljuttattuk a brigádokhoz. A járási székhelyeken *szóbeli konzultációkat* is tartottunk annak érdekében, hogy őszi véleménynyilvánításra és az objektív valóság bemutatására buzdítsuk a résztvevőket. A pályázókkal mindenekelőtt azt akartuk megértetni, hogy komoly szándékkal kívánjuk megismerni a munkásosztály mikroközösségeinek erkölcsi, érzelmi és értelmi arculatát.

A konzultációkon már néhányan aggodalmukat fejezték ki a tekintetben, hogy a bíráló, de jószándékú észrevételeket a vezetés részéről nem követi-e valamiféle megtorlás. Végülis abból az elvből indultunk ki, hogy az igazság kimondása nemcsak joga az egyének és a közösségnek, hanem erkölcsi kötelessége is. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az üzemek gazdasági és politikai vezetői, a szocialistabrigádtörténet-írás jelentőségét megértették és támogatták, felismerték, hogy ezen keresztül a munkások észrevételeikkel, javaslataikkal alkotó módon hozzájárulhatnak az üzemi demokrácia kiszélesedéséhez és olyan információs csatorna jöhet létre, amelyen keresztül valóságghű jelzések, észrevételek, bírálatok és javaslatok juthatnak el a vezetőkhez.

Ezek után joggal tehetjük fel a kérdést, hogy a szocialistabrigád-történet írói mennyiben éltek a lehetőségekkel és milyen konkrét segítséget tudtak adni az üzemek gazdasági és politikai vezetőinek? Ebből a szempontból a pályamunkákat két csoportra oszthatjuk. A gondos és figyelmes előkészítés ellenére a pályamunkák szerzőinek többsége a fenti feladatokat nem tudta megoldani. Ezekben a dolgozatokban éppen a lényeg veszett el: a mikro- és makroközösségek belső törvényszerűségeinek a vizsgálata, a jelenségek elemző értékelése. Mindnyájunk számára figyelmeztető, hogy a megye különböző jellegű üzemeiben íródott brigádtörténetek jelentős része azonos szellemben készült. A brigádtörténet-írók által elkövetett hibák az „eredménycentrikus” szemléletből adódtak, sokan abból az elvből indultak ki, hogy csak az eredményeket lehet és szabad megírni. E magatartás társadalmilag veszélyes, a marxizmus szellemétől pedig idegen. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a gyakran használt és eloptatott sztereotíp sablonok, az értelmetlen és magyartalan kifejezések, a szóinfláció mennyire elburjázott a munkások körében.

A kor igényével szinkronban levő brigádtörténeteket — jóllehet az e kategóriába tartozó pályamunkák számszerűen kisebbségben voltak — tekintjük a jelentősebbeknek, nemcsak azért, mert előremutatóak, hanem azért is, mert példát, modellt jelentenek. A jobbító szándék, a felelősség érzése mintegy közös nevezője volt az e kategóriába tartozó munkáknak. Ezek írói önmagukkal szemben igényesek, a vezetőkkel szemben kritikusak voltak. Erveltek, vitatkoztak, javaslatokat tettek, a kérdés azonban az, hogy mindez eljutott-e azokhoz, akik ezt hasznosíthatják. Ha az előttünk kirajzolódott kép talán nem olyan szép, mint amilyennek szeretnénk, akkor okuljunk, vezetők és a vezetettek is tanuljanak belőle.

Szekeres József felszólalása

Az üzemtörténetek olyan művek, amelyeket azok az olvasók is kézbevesznek, akik egyébként nem szoktak tudományos történeti munkákat olvasni. Ez óriási lehetőség az országon előtt álló közművelődési feladatok megvalósítása szempontjából. Ugyanakkor nagyon sok üzemtörténeti mű nem felel meg ennek a célkitűzésnek. Sok helyen „tolvaj-nyelven” íródik a szöveg, olyan fogalmakkal, történelmi eseményekkel, amelyekkel a szerzők szabadon bánnak. Üzemtörténetet úgy kell írunk, mint ha egy külföldinek írnánk, aki a magyar történelemben kevésbé járatos, vagy azoknak az idősebb olvasóknak, üzemi dolgozóknak, akik ezeket a könyveket olvasni fogják. Meg kell gondolni, hogy ami nekünk mindennapinak tűnik, az üzemtörténetben nem kívánna-e részletesebb megvilágítást.

Az üzemtörténeti munkákkal kapcsolatban fölvetődik a szerző felelőssége. Éppen azért, mert olyan ember is kézbeveszi, akinek ez az első találkozása a történet-írással, ennek a munkának a tükrében fogja az értékítéletét megalkotni. Az 50-es években igen sok történelmi munkát családostan tett félre az olvasó, s hosszú időbe telt, amíg a történettudomány visszanyerte a hitelét.

Szólni kell az üzemtörténeti művek megfelelő kiállításáról is. A Népi Ellenőrzési Bizottság nemrégén vizsgálta a könyvkiadókön kívüli könyvkiadásnak a témáját. A jelentés a vállalat- és tsz-történeti művekkel kapcsolatban megemlítette, hogy azok túl drága papíron, fölös illusztrációkkal, papírpecsékölással, magas tiszteletdíj utalványozásával készülnek. A másik vélet, amikor nem adjuk meg az üzemtörténetnek formailag és nyomdai előállítás szempontjából a megfelelő színvonalat. Az üzemtörténeti munkákon rengeteg sajtóhiba van. Ezt fokozottabban ellenőrizni kell, ki lehet küszöbölni. Legyünk igényesek a saját munkánk iránt.

Engedje meg a Tisztelt Konferencia, hogy szóbeli kérdést vessek fel. Ki a gazdája Magyarországon ma az üzemtörténetnek? Ha elővesszük a meghívót, s megnézzük, hogy hány bába van itt a mi országos tanácskozásunknál, akkor nyolc szervezet látunk. Ha megnézzük az 1972. évi Nemzetközi Üzemtörténeti Konferenciát, ott is volt vagy nyolc bába. Czeplédi barátunk mondotta, hogy az 1972-es konferenciát követően más területen dolgozott, nem tudja volt-e utána valami, vagy nem. Az az igazság, hogy nem volt, és ez a konferencia itt Veszprémben is azért van, mert a veszprémi üzemtörténészek kiváló munkát végeztek, tovább lendítették az üzemtörténetírás szekerét, s mert Töltési Imre fáradságot nem kímélve azon volt, hogy ez az országos tanácskozás létrejöhön. De ha megkérdeznénk őt, hogy Hazafias Népront a magyar üzemtörténetírás gazdájának érzi-e magát, akkor biztos azt mondaná, hogy nem. Meg kellene oldanunk, hogy az üzemtörténetírási mozgalom előrelépjen és betöltse feladatát. Ki fogja össze a helyi kezdeményezéseket, ki tudja megmondani, hogy Magyarországon ma hány üzemtörténeti szakkör, klub vagy csoport működik? Ki látja el ezeket módszertani anyagokkal? Melyik szerv segíti az elkészült üzemtörténeti munkák megfelelő nyilvánosságát? A Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szekciójára célul tűzte ki ezeket a feladatokat, de látnunk kell, hogy 11 éves működés során az üzemtörténetírás olyannyira kiszélesedett, hogy a szakosztály háromtagú vezetősége társadalmi munkában nem képes a növekvő igényeknek megfelelni. Adjanak egy gazdát ennek a területnek, mely gondoskodik arról, hogy az egész mozgalom szervezett keretet nyerjen. A Szovjetunióban a Történettudományi Intézet szervezetében külön osztályok működnek, amelyek gondozzák az üzemtörténetírást. Ezek mellett persze számtalan mozgalmi és társadalmi szerv is van, és a szakszervezetek is tevékeny részt vesznek, de a felelőség a Történettudományi Intézeté. A Német Demokratikus Köztársaságban az Akadémia Gazdaságtörténeti Intézetének van Üzemtörténeti Osztálya. A Csehszlovák Köztársaságban és Lengyelországban a szakszervezetek a gazdái az üzemtörténetírásnak. Megítélésünk szerint Magyarországon is a szakszervezetek volnának illetékesebbek, hogy ezt a területet gondozzák. Kérem, hogy ha erre lehetőség van, akkor az elnökség vigye ezt a SZOT alá.

Végezetül néhány kezdeményezésről szólnok. Megkezdttük az országos üzemtörténeti látkép-kataszter felállítását. Ez úgy történik, hogy a közgyűjteményekben fellelhető levelezőlapokat és más egyéb képanyagokat katalogizáljuk. A levelezőlapgyűjtőktől olyan csodálatos anyagokat kaptunk, amelyek bizonyos iparágak történetét egészen a kezdetekig, az 1850–60-as évekig vetítik vissza. A másik kezdeményezés az országos üzemtörténeti bibliográfiának az összeállítása.

Ebben az indítást, a lőkést, az itteni helytörténeti klubnak a munkájától kaptuk. Elkészült a Veszprém megyei üzemtörténeti művek bibliográfiája, és ezt a jó kezdeményezést az egész ország területére kiterjesztjük.

Dr. Gyarmathy Zsigmond felszólalása

A honismereti mozgalom egyik nagy sikere, hogy a hivatásos történészeket, a tudományos intézményi dolgozókat egy asztal mellé ültette, a pótolhatatlan kincset mentő amatőr mozgalmi aktivistákkal. Most ez történt az üzemtörténetkutatás és -írás területén is.

Az üzemtörténetírás a történelemtudománynak olyan területe, amelynek tudományos felismerési a konkrét gazdasági, társadalmi problémák megoldásához is közvetlen segítséget adhatnak. Itt a konferencián csaknem valamennyi hozzászóló a mozgalom oldaláról közelítette meg a témát. Már eddig is egyértelműen tisztázódott, hogy az üzemtörténet mozgalom és szakma is, de ma a mozgalmi oldalat kell erősíteni. Következik ez abból, hogy az üzemtörténet a konkrét történelmi megismerés lehetőségein túl a szocialista hazafiság elmélyítésében is nagyon fontos szerepet tölt

het be. Ezért örömmel fogadtam a veszprémi oktatási igazgatóság igazgatóhelyettesének hozzászólását, melyből egyértelműen tisztázódott: a veszprémi sikerek titka aboan van, hogy itt az *üzemtörténi mozgalom széles körű politikai támogatást élvez.*

Az sem jelent számomra gondot, hogy a konferencia egynapos, mert biztos vagyok abban, hogy a rendezők is úgy gondolták, hogy a második napra majd otthon kerül sor, azt nekünk kell folytatni a munkában. Ha haza megyek, első dolgom lesz, hogy a pártbizottságnak, a Hazafias Népfront megyei bizottságának, az Oktatási Igazgatóságon pedig tanártársaimnak elmondom az itt hallottakat, a hasznos módszereket.

Hazánk sajátos történelmi fejlődése országrészek közötti eltéréseket is létrehozott. Tanulmányozva Az I. Országos Üzemtörténeti Konferencia anyagát, azt tapasztaltam, hogy az ipari történetírás ebben a megyében gazdag anyagot szolgáltat a helytörténetírás számára, míg a mezőgazdasági üzemtörténet iránt kisebb az érdeklődés. Ez a mi megyénkben, Szabolcs-Szatmárban fordított. A megyei levéltár rövidesen megjelenő kiadványában közzétesszük a téma megyei irodalmát is, és több száz feldolgozással számolunk. Ennek az aránynak megvan a maga természetes és sajátos fejlődésbeli magyarázata. Nem nyugszunk bele ebbe a helyzetbe. Valamennyi megyei fórum már az 1978. évi munkatervében szerepelteti az ipari üzemtörténet-írást, a szocialistabrigád-naplók vezetése színvonalának a megfelelővé tételét. Gondjaink egyfelől tehát szervezési oldalon jelentkeznek.

Másik gondunk az, hogy ipari üzemeink dokumentumainak őrzése, mentése manapság nehéz feladat. Üzemeink és gyáraink legtöbbször csak a kerek évfordulók-kor szövegeket visszaillesztik az eltelt időszakra, és olyankor döbbennek rá, hogy mit mulasztottak, amikor az üzem történetéhez szükséges tényeket, dokumentumokat szinte már lehetetlen összekaparni.

Szabolcs-Szatmár megyében ugrásszerűen fokozódik az iparosítás, és éppen ennek a folyamatnak a dokumentumai tűntek el a szakszerűtlenül kezelt irattömegben. A történeti iratok irattári védelmének nincs meg a kellő súlya, már most hiányoznak a 10–20 évvel ezelőtti, pótolhatatlan források. De nemcsak a régmúlt irattári vagy tárgyi emlékeinek a megőrzése halaszthatatlanul időszerű, hanem meg kell menteni a szocialista kor legértékesebb dokumentumait is. Mindenekelőtt a közgyűlési, az igazgatósági jegyzőkönyveket, az osztályok iratait, főként jelentéseit, a gyártási és az üzleti forgalmi kimutatásokat; de igen fontosak a felügyelő bizottságok jegyzőkönyvei, jelentései és a termelési levelezések is.

Az üzemtörténeti mozgalom nemcsak kap a levéltáraktól és más közművelődési intézményektől, hanem ad is. Ha a mozgalom jól dolgozik, ha igényt támaszt, akkor időben felébreszti a felelősséget a dokumentumok megőrzése iránt.

Jelenics József felszólalása

Angyalföld Budapest iparának jelentős részét foglalta magában, a jelenben is ide összpontosul a főváros iparának tekintélyes százaléka. A feladat több összefüggésben jelentkezik. Az ipar decentralizálásával, egyes üzemek kitélepitésével az elmúlt évtizedben több mint félszáz üzem — ez 6500 dolgozót érintett — a XIII. kerületből vidékre került. Olyan régi, patinás üzemek, amelyek évtizedeken, sőt évszázadokon át megvoltak, eltűntek. Ilyen volt a Parkettagyár, a Rézhengergyár — amelyik a „fil-lérgyár” nevet is viselte —, a Kozmetikai és Háztartásvegyipari Gyárnak a cipő- és parkettasztagyára, amelyet egykor Smoll és Kallós néven az egész országban ismerhettek stb. A másik téma a szerkezetváltás az üzemeken belül. Például a Kender- és Juta Gyárban sem kender, sem juta nincsen, az üzemi rekonstrukciót követően a műszálás — polipropilén — alapanyag gyártására tértek át. Azután megváltozott a termékszerkezet a Magyar Hajó- és Darugyárban is, amelynek angyalföldi gyáregységében már csak daruk készülnek. A Medicor — az ENSZ statisztikája szerint — egy évtized alatt a világ első 10 legnagyobb orvosi műszergyára közé verekedte fel magát. Feladataink az elmondottakból következnek. A kitélepitett, lebontásra ítélt üzemeknek a dokumentálása, megőrkítése hosszú idő óta és elég tekintélyes fotóanyagunk van. Helyi feladatnak tartottuk az üzemi híradók és lapok összegyűjtését. Viszonylag teljes anyaggal rendelkezünk 1971-től kezdve, továbbá 35 különböző üzemtörténeti kiadványt gyűjtöttünk össze. Sajátos terület a kollektív szerződéseknek az összegyűjtése, amely az üzemtörténethez igen érdekes adalékokkal szolgál. Csaknem 100 kollektív szerződésünk van már. Külön feladat az üzemi jelvények, plakettek, emléktáblák és törzsgárda-jelvények összegyűjtése. Mintegy 300 angyalföldi törzsgárda-jelvényünk van.

Az Ismered-e Angyalföldet? című vetélkedő keretében havonta adunk egy-egy feladatot, amelyben szerepel valami üzemmel kapcsolatos kérdés is. A gyerekeknek utána kell nézniük például annak, hogy a patronáló üzemekben mit gyártanak, melyik országba jutnak el a készítményei? Ezekben a nagyon hasznos játékokban évente 700–800 gyerek vesz részt. Amikor az illegális KMP angyalföldi sajtóterjesztőihez el szoktam látogatni, *Ambrus József*nek mindig ez volt a búcsúszava: „Üdvözlöm az angyalföldiekét!” Most pedig meghatalmazás alapján engedjék meg, hogy az Angyalföldi Helytörténeti, Honismereti Klub nevében üdvözljem az I. Országos Üzemtörténeti Tanácskozást.

Pál István felszólalása

Hét MÁV járműjavító jelentette meg eddig az országban a történetét, egy hiányzik már csak, a budapesti. A brigádnaplókról sok szó esett, de nem tudom pontosan, hogy megőrzése, kinek a feladata. A vetélkedőknek az anyaga is kiváló forrásmunkát szolgáltathat, hiszen például 1969-ben volt a Tanácsköztársaság 50. évfordulójának ünnepe, s ebből az alkalomból 80 szocialista brigád veterán nyugdíjasokat keresett fel. Ezek szolgáltattak anyagot akkor az 1919-es harcok felderítéséhez, az 1919-es páncélvonathoz. Ennek az 1919-es visszaemlékezésnek olyan nagy visszhangja volt, hogy a Magyar–Szovjet Baráti Társaságon keresztül elkerült Moszkvába is.

Az ipari műemlékekről elhangzott a beszámolóban egy 1912-es munkáskolóniának a védettsége. Miskolcon 1875-ben, az akkori Tiszavidéki Vasúti Társaság építtetett egy kétemeletes épületet a tisztviselőknek és 11 munkásházat 44 lakással. Több mint 100 éve, hogy fennáll, de most a városrendezés útjába került. A járműjavító üzeme 1859-től működik. Olyan ipari műemlékek ezek, amelyek védettségét nem hiszem, hogy meg tudják oldani. Vagy például egy 1858-ban fűrt eredeti kút, amelynek a falai most is megvannak, és szivattyúháza ma is adja az ipari vizet a víztornyoknak. Az épület 120 éves, a pincézete és a lábazata boltozatos. Egy építésnél kibontották, lefenyképeztem, majd visszatemettkék. A város műemlék-jegyzőkönyvében nem szerepelnek ezek az épületek, és így én hiába írom bele a könyvbe, hogy ipari műemlék, az a gyanúm, hogy ezt a védettséget így nem lehet megoldani.

Zsikó János felszólalása

Délelőtt egyértelműen tisztázódott az a fogalom, hogy üzemtörténet. Délutánra pedig sajátos módon tudathasadás jellemezte tanácskozásunkat. Délelőtti előadónk — történészek — megértették az üzemtörténeti mozgalom jellegét, és eszerint hangzottak el az előadások. A délutáni hozzászólások közben sokat hallottunk arról, hogy nyersanyag, technológia, gépek. Csak éppen a folyamat lényeges „kellékérő”, a munkásról esett kevés szó.

Mi Pécsen 1976-ban *Munka és Művelődés* elnevezéssel művelődési akciót hirdettünk szocialista brigádok részére. Ez először szabad idő program volt, hasonló módon a debreceni Korunk valósága című akcióhoz. Egy év alatt szabad idő programjainkat adtuk szocialista brigádoknak. 1976-tól a brigádok kérésére a szabad idő program feladatsorral is bővült. Választható lehetőséget tartalmazott: írjanak a brigádok visszatekintést üzemük múltjáról, a brigád életének eseményeiről. 1977-ben 44 üzemtörténet és 129 brigádkrónika érkezett. Ez az összesen 1800 oldalas anyag, a Dunántúli Tudományos Intézet birtokában van, s a pécsi munkáséletmód kutatásához használják fel belőle értékes ismereteket. Azzal a feltétellel adtuk oda, hogy amennyiben publikálhatunk belőle visszakérjük az anyagot. Nagy öröm volt végighallgatni néhány elvtársat aki munkásemberként, vagy az üzemtörténetírás, az üzemtörténeti mozgalom művelőjeként hozzászólt és azt hiszem a mai konferencia értelmét, lényegét és célját ezekben lehet megtalálni. Meggyőződésem: Magyarországon a történettudomány produkálja azt, amit a társadalom tőle elvart. Nem hiszem, hogy a történelemtudomány ügyeiről szólna a mai konferenciánk.

Sárközi Zoltán felszólalása

Az üzem és környezete, az üzemtörténet és a helytörténet kapcsolatához annyit fűznék hozzá, hogy helytörténetet üzemtörténet nélkül, üzemtörténetet pedig helytörténet nélkül nem lehet művelni. Ózdot a vasgyár és a bányavidék emelte járási székhellyé, és a felszabadulás után a Szénbányászati Vállalat megyeszékhellyé tette Salgótarját és Tatabányát.

A második probléma: a levéltári fondok jegyzékének a kiadása. Sokan keresték, kutatták itt a Veszprémi Üzemtörténeti Klub titkát. A titok többek között az, hogy elég korán felismerték a központi levéltárakban őrzött üzemtörténeti anyagok fontosságát, s már vagy két-három alkalommal felkerestek bennünket, mi pedig kiírtuk nekik az összes fondokat. Rövid időn belül ők lesznek az elsők, akik ki fogják adni a Veszprém megyére vonatkozó helyi és az Országos Levéltárban megtalálható fondok jegyzékét. *Kanyar József* levéltárigazgató javaslatát melegen üdvözlöm. Az az érzésem, hogy az üzemtörténeti, helytörténeti munkák forrásait ott szokták felhasználni, ahol a vállalat van vagy az üzemtörténet írója lakik. Tehát egy megyeszékhelyen lakó üzemtörténet-író vagy helytörténet-író fölhasználja a megyei forrásanyagot, a Budapesten élő pedig elsősorban a budapestit. Valamilyen formában intézményesen kellene biztosítani a kutatók számára azt, hogy tanulmányi szabadságot kapjanak az ilyen célú kutatásaik számára.

Harmadszor: lényeges dolog annak figyelembe vétele, hogy a kapitalizmus kialakulását hazánkban sokféle feudális maradvány akadályozta. Szóba került itt egy megelőző felszólalásban a bányabér (terrágium). Ezt az 1854. évi általános osztrák bányatörvény megszüntette, az 1861. évi országbírói értekezlet azonban visszaállította. Így — e vonatkozásban — az osztrák abszolutizmus polgáribb jellegűnek bizonyult, mint a magyar alkotmány helyreállítását sürgető nemesi politikai erők. A bányabér eltörlésére csak a felszabadulás után került sor.

Negyedszer: az üzemtörténetírás foglalkozzék a kapitalista vállalkozó alakjával is. Ilyenről eddig kizárólag *Szekeres József* tett említést *Ganz Abrahámmal* kapcsolatban. Mivel ma működő vállalataink zöme kapitalizmuskorj elődökkel is rendelkezik, nem kerülhetjük meg ezt a problémát. A tőkés vállalkozók tevékenységének értékelésével összefüggésben hangsúlyoznám a legtöbbjükre jellemző üzleti realizmust. Amikor pl. 1920 után magasra csaptak Magyarországon az irrendentizmus lángjai, a tőkés vállalkozók voltak az elsők, akik megpróbálkoztak a szomszéd államokkal gazdasági kapcsolatokat teremteni. Így pl. *Bíró Pál*, a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. egyik vezére, aki csak így tudta beindítani az Ózdon működő vaskohókat. Ezzel használtak az országnak is, hiszen védeni igyekeztek a határainkon túl levő magyar vagyont, a saját vagyonukat. Kapitalista vállalkozó, név szerint *Kornfeld Móric* volt az első világháborút megelőző időkben a minket közelebbről érdeklő vállalat-történet-írás egyik legelső hazai mecénása is. Az ő segítségével jelent meg pl. a Magyar Ipartörténet c. évkönyv öt kötete. Ezek egyikében található meg *Sztudinka Ferenc*: A gácsi posztógyár története c. üzemtörténeti monográfiája, mely a korabeli hazai alkotások közt egyike a legjobbaknak. Az 1911-ben megalakult „Ipartörténeti Szakosztály” pedig valóságos öszövetségi előképe a Magyar Történeti Társulat kerekében működő Üzemtörténeti Szakosztályunknak. Jellemző azonban, hogy e kezdeményezések az első világháború után nem folytatódtak.

Végül egy apró megjegyzés: *Szikossy* elvtárs említette, hogy 1974-ben a Kisalföldi Gépgyárban, Győrött rendezték meg az első vállalat-történeti kiállítást. Én tudok egy korábbiáról is. 1965 nyarán Mosonmagyaróváron, a Hansági Múzeumban volt a százesztendő Kühne-gyár üzemtörténeti kiállítása.

Nagy István felszólalása

Veszprém megyében — üzemtörténeti vonatkozásban — elsősorban eseménytörténetet írtunk és nem értékelő történetet. Ez az utóbbi a hivatásos történészek feladata. Így is készítettük üzemtörténeteinket. 33 üzemi lapunk sorozatban hozta pályázati felhívásainkat, s így csináltuk propagandát. A megyében elkészült mintegy 350 üzemtörténeti dolgozat. Van megyei üzemi adattárunk, diatárunk és most készítjük a megyei üzemtörténeti évfordulós táblát. Ezzel akarjuk elérni, hogy a különböző jubileumokra kellő időben fel tudjunk készülni.

Nagy munkába szeretnénk kezdeni, s ehhez kérem az Üzemtörténeti Szakosztály erkölcsi és esetleg anyagi segítségét is. Mintegy 100 évre visszamenőleg a komposzokból ki szeretnénk gyűjteni a veszprémi üzemekre vonatkozó adattárat. Tudjuk, hogy ez 5 éves munka, ilyen körülmények között, munkaidő után. Ehhez vagy társadalmi ösztöndíjat, vagy olyan anyagi támogatást szeretnénk kérni, amellyel le rövidíthetnénk a munkát. Felvettem annak a gondolatát, hogy az általunk kezdeményezett Üzemtörténeti Híradó nyári számait, esetleg állandó jelleggel, a szekció segítségével és irányításával csináljuk. Még egy kezdeményezésről csupán: az egyetemen fölvevők a kapcsolatot, hogy a szakmai gyakorlatra menő vegyész mérnökök próbálják annak az üzemnek a történetét összegyűjteni, ahol nyári szabadságukat, illetve szakmai gyakorlatukat töltik.

Molnár Imre felszólalása

Az üzemtörténeti szakkörök létesítése, működtetése azért is időszerű, mert ipartörténeti szempontból jelentős évfordulók időszakában vagyunk: az 1867-es kiegyezés utáni évek gyors ütemű tőkés fejlődésének következtében egyre több üzem érkezik el alapításának centenáriumaéhoz, vagy létesítésének 75. évéhez. Az Ausztriától elszakadt első világháború utáni Magyarország szükségletének, a technikai fejlődésnek megfelelően újabb iparágakat létesített, ezek mostanában ünnepelhetik fennállásuk 50. évfordulóját. Végül a felszabadulásunk után eltelt három évtized is alkalmat nyújt visszatekintésre, összegzésre.

A Magyar Optikai Művekben a szakkör vezetője az „Egy üzem — egy iskola” mozgalom keretében patronált iskola egyik történelemtanára lett. A művelődési ház vezetőjével, az üzemi pártbizottsággal, a KISZ-bizottsággal, szakszervezeti bizottsággal, és az üzemi lap (Fókusz) szerkesztőségével való megbeszélés, egyetértés után felhívást tettek közzé az üzemi lapban.

A Magyar Optikai Művek üzemtörténeti szakköre szakcsoportok keretén belül valósítja meg a programját. A jubileumi munkákkal, valamint a MOM mikrokozmoszát foglalkozó szakcsoport a MOM centenáriumaival és hazánk felszabadulásának 30. évfordulójával kapcsolatos rendezvények szervezését vállalta. Az üzemtörténeti gyűjteményt összeállító szakcsoport felkutatja a régi iratokat, használaton kívüli számszámokat, fényképeket és egyéb dokumentumokat. A publikációs szakcsoport bibliográfiát állít össze a MOM-ról szóló kiadványokról, rendszeresen cikkeket ad az üzemi lapnak és figyeli a sajtót. Egy másik szakcsoport a MOM szocialistabrigádmozgalma történetének a feldolgozását vállalta. Az üzemtörténeti szakkör ezen kívül részt vesz a céljaival kapcsolatos kiállítások előkészítésében is.

A munkásmozgalmi, szocialistabrigád-mozgalmi szakcsoport a visszaemlékezések, fényképek, hangdokumentumok gyűjtését kezdte meg. Mindezek igen népszerűek voltak az üzemtörténeti szakkör munkáján belül, de mégis talán legkedveltebb terület a *tárgyi gyűjtőmunka* lett. És ez nem volt öncélú. Egy példa:

Az üzemtörténeti szakkör fényképet tett közzé az üzemi lapban, *Történeti emléképek* címmel. „Érdekes fényképeket mutatott az üzemtörténeti szakkör tagjainak Horváth János, a kísérleti osztály dolgozója. A felvételen a csepeli sportcsarnokban megrendezett teremkézilabda-bajnokságon részt vevő női csapatunk játékosai láthatók. A felvétel 1943-ban, vagy 1944-ben készült. Sajnos, a hat játékos közül a mai napig eggyel sem sikerült megismerkednünk. Reméljük, a kép megjelenése után lesz, aki magára ismer, esetleg egykori kollégáját véli valakiben felismerni...” A felhívásra meg is érkezett a válasz.

Osszegezve: A MOM üzemtörténeti tevékenységén lemérhető, hogy rendkívül lényeges a szakköri munka széles körű népszerűsítése, mert az üzemtörténeti szakkör csak az üzemi dolgozók segítségével érhet el eredményeket. A nagyobb vállalkozásokat feltétlenül a szocialista brigádokra kell alapozni, az egészséges üzemi öntudat már meglévő bázisait kell felhasználni a közös cél érdekében. Nagymértékben lehet támaszkodni a brigádok tevékenységét tartalmazó *brigádnaplókra*.

Három évvel ezelőtt Kaposváron az SZMT és a Latinca Sándor Művelődési Központ felhívással fordult a megye szocialista brigádjaihoz, hogy írják meg történetüket. Megvalljuk őszintén, csak akkor kezdtünk mélyebben foglalkozni a témával, amikor az illetékes szervek felkerestek bennünket, bár még ezek után sem tudtunk határozott választ adni, hisz fizikai dolgozók vagyunk, nem rendelkezünk írói tehetséggel. Szóbeli biztatásunkra kezdtünk hozzá a nagy munkához. Az első teendők az volt, hogy a brigádtagokkal megbeszéljük a feladat fontosságát, a munka tervszerű ütemét. Pontos adatokra volt szükségünk, ezért először az anyagok begyűjtésével foglalkoztunk. Különösebb gondot ez nem jelentett, mert a brigád soraiban vannak olyanok, akik a vállalat alapításától kezdve a mai napig vállalatunk dolgozói: a Május 1. brigád kissé fáradt, de nem megtört tagjai.

A megalapozott anyaggyűjtés biztosította azt a lehetőséget, hogy a valóságos történetet írásba foglaljuk. Szándékunk csak az volt, hogy a brigádtörténet megmaradjon a brigádnak, mint alapító hagyomány, munkák folyamatos rögzítése, példatár azoknak, akik a munka erejét, boldogságát még nem ismerik.

Vállalatunk szocialista brigádjainak értékelő bizottsága is elismeréssel nyilatkozott a brigádtörténet megírásának munkájáról. Nekünk, a Május 1. szocialista brigádnak az lenne a legnagyobb közös öröm, ha történetírásunkon keresztül találkozoznánk a ma emberével, az új kor tevékeny létrehozójával: a múltból a jövőbe haladó, nehézségekkel küzdő, azokon győzedelmeskedő emberrel.

Székely György zárszava

Az előadók nézetei nagyjából megegyeztek, egymást kiegészítették. Viszont, ami a vita jellegét illeti, itt különböző nézetek, különböző megközelítések fordultak elő. Mindezeket valóban egyeztetni kell. Lehet, hogy ez most sikerül, lehet, hogy további tapasztalateserék, egy későbbi, második konferencia fogja ezeket tisztázni. Az első ilyen kérdés, ami *Molnár Béla* és *Incze Miklós* előadásaiban fölmerült, az *üzem és az üzemtörténet fogalmának, kiterjedésének* a kérdése. Ezt a vitában felszólalók — *Ságvári Ágnes, Tóth Imre, Zsikó János, Sárközi Zoltán* — további szempontokkal egészítették ki, részben árnyalták, részben pedig vitássá tették. Én azt gondolom, hogy az üzemtörténet nem teljesen lezárt fogalom. Így mutatták be a hivatott előadók, maga Incze Miklós is, hogy egyrészt mennyi történeti diszciplínával határos vagy éppen összeolvad és alig különíthető el, másrészt hogy mi mindent kell tudni egy üzemtörténetésnek, milyen ágazatát kell felhasználnia a történelemnek ahhoz, hogy üzemtörténetet írhatson. A konferenciának éppen az volt az egyik erénye, hogy a lehetőségekre, segítségnyújtásokra rámutatott, felhívta a figyelmet, hogyan kell együttműködni az üzem belülieknek az üzem kívüli szakkutatókkal. A felszólalók még további összefüggésekre hívták fel a figyelmet. Ilyen szempontok voltak az üzemtörténet, a helytörténet, az urbanizáció, a modern gazdasági átalakulás számos összefüggése. Mindezek a szempontok jogosultak voltak, ugyanakkor világos hogy nem szabad összekeverni, összeolvasztani ezeket a fogalmakat. Az üzemtörténetnek, mint önálló tevékenységnek a jogosultsága megmarad. És nem szabad egyetlen üzemtörténeti munkától sem elvárni, hogy — bizonyos összefüggésen túl — érzékeltessék az egész helynek, településnek a gazdasági vagy a településtörténeti folyamatait. Azt sem szabad megkívánni, hogy technikatörténeti, műszaki kérdések is egy bizonyos összefüggésen túl megvilágításra kerüljenek.

Azzal egyet lehet érteni, hogy az üzemtörténetnek a mi szemléletünkben a munkás marad mindenképpen a központi alakja. A munkásnak a centrumban való szerepeltetését azonban nem a feladat könnyítéseként fogalmazzhatjuk meg. A típust, az üzemben való szerepét is mozgásban, korszakváltozások szerint kell az igényeknek megfelelően felkutatni és ábrázolni. Abban helyes volt Sárközi Zoltán megfogalmazása, hogy az üzemtörténet és helytörténet egymásrataltségének az igényét kifejezte, hogy meg kell mutatni: az üzem mennyire tényező a településtörténetben, a települések rangra emelkedésében, szerepének növekedésében vagy csökkenésében.

Egy másik ilyen kérdés, aminek a jó és rossz oldalát az előadók és a hozzászólók egyaránt kimutatták azt, hogy mennyire kapcsolódik az üzemtörténet az üzemek

jubileumához. Ez a kérdés a mecénások problémáját is fölveti. Az előadók és a hozzászólók utaltak a megszünt vagy átalakult üzemekre, ahol tehát a mai vállalatvezetés feltétlenül kell — bár nem eleve természetes —, hogy mecénása legyen olyan kutatóknak, gyűjtéseknek, melyek korábbi profilú, korábbi szervezetű üzemekre vonatkoznak. Azt kell mondani, hogy ezek társadalmi jellegű nagy problémák, dönteni abban a tekintetben, hogy megőrizni épületeket, megőrizni már kinasználhatatlan gépparkokat, vagy pedig ezeket le lehet bontani, máshová kell áthelyezni, múzeumba kell szállítani. Ez bizonyos mértékig a gazda keresésének a problematikájához is tartozik nemcsak egy-egy üzemben belül, hanem szélesebb társadalmi és mozgalmi értelemben is. Ezek az ipartelepítések, decentralizációk, építkezési problémák, a városfejlődés azt is fölveti, amire utalt *Barcza Géza*, hogy nem mindent lehet megőrizni, nem mindent lehet változatlanul fönntartani. Tehát itt is, mint a műemlékvédelemben általában, nagyon meg kell fontolni, melyek a legjellegzetesebb üzemek, melyek azok az egyes üzemi típusok vagy épülettípusok, amelyekből egy vagy több mindenképpen megőrzendő.

Az évfordulók mindenképpen figyelemfelhívók, de nem szabad erre szorítkozni, hanem rendszeres munkára van szükség az üzemtörténet tekintetében is. Az üzemtörténeti mozgalom éppen ezt a rendszeres szakkutatást támogatja, serkenti azáltal, hogy milyen frott és tárgyi forrásokat őriz meg.

Az előadásoknak és a hozzászólásoknak is jó része a tudományos intézetek, társulatok, hivatalos történészek közreműködésével foglalkozott. Az mutatja számomra az üzemtörténet igen jelentős gyarapodását, hogy a szakkutatás oldaláról a dilettantizmus elkerülésére nem kellett felhívni a figyelmet és pozitív értelemben lehetett beszélni részben az eredményekről, részben pedig a segítségnyújtásról, a segítség igénybevételéről, ami tehát jelzi, hogy alapjában egészséges az üzemtörténeti mozgalom és a támogató szakintézmények viszonya. Ugyanakkor ezek az előadások rámutattak arra, hogy hiányok, elmaradások, pótlásra váró feladatok is vannak, ami abból adódik, hogy tulajdonképpen másfél-két évtizedes ennek a fellendülésnek az időszaka. Nagyon kell vigyáznunk, hogy mozgósító legyen az a sok segítség, amit levéltár, múzeum, könyvtár nyújt, és ne eltántorító. Könnyen lehessen eligazodni ezekben a gyűjteményekben, és azért is fontosak ezek a levéltári és könyvtári fondjegyzékek meg bibliográfiák, hogy ne csak a helyi, ne csak az illető üzemi kutatás, hanem az országos kutatás is viszonylag könnyen ismerhesse meg ezeket.

Nagyon örvendetes volt, hogy itt a konferencián a fiatalok megjelentek, felszólaltak, hogy a múzeumokban is van már egy új típusú kutatógárda, amely érdeklődését és életpályáját az üzemtörténeti kutatásokkal köti össze, és erre megfelelő felkészítést kapott. Ez is mutatja, hogy tervszerűbben kellene a felsőoktatásban is ezekhez az igényekhez közeledni. Nagy jelentősége van a helyi, a táji konferenciáknak, a diákok, általában az ifjúság speciális honismereti táborainak és az egyes megyék — mint itt a vendéglátó megye — rendszeresen megrendezett üzemtörténeti konferenciáinak. Ezek lennének azok az összekapcsoló és egyúttal a tapasztalateserére alkalmas adó összejövetelek, amelyek a kérdések további tisztázását elősegíthetik. Heylesen jártak el mindazok a fölszólalók, akik tapasztalataikat előadták, a pályázatok körüli eredményes munkáról, lektori közreműködésről, pályaművek tapasztalatairól, kiadási kérdéseiről és a kéziratok művek tapasztalatainak a cseréjéről. Ennek egyik legfontosabb feltétele az, ami *Szikossy Ferenc* előadásában szerepelt, hogy a kéziratok pályázati anyagok bibliográfiáját legalább közvétegyék és ez az érdekeltek kezén foroghasson.

Incze Miklós előadása megvillantotta azt a sok lehetőséget, ami egy-egy üzem konkrét életéből adódik, és ami magába foglalta az üzem gazdasági életét, technikai fejlődését, a munkásosztály életmódját, folklórlját, szociológiai helyzetét.

Számos hozzászólás a technika, a technológia, a termelés oldaláról fejezte ki hiányérzetét, az egymásrautaltságot a szakkutatás és az üzemtörténeti mozgalom között, a történészek, s azok között, akik a termeléshez, a technológiához szakszerűen értenek. Nemcsak a szaktörténészek lehetnek lektorai üzemi emberek által írt részeknek, hanem fordítva is nagyon üdvös ez. Ehhez a témához tartozik az a kibontakozott vita is, ami a munkáséletmód kutatásával és az üzemtörténetben játszott szerepével kapcsolatban fölmerült. Az üzemtörténeti kutatást valóban elmélyíti, sokoldalúbbá teszi, ha itt a munkáséletmód kutatását még a család kutatására, az életmódváltásra, a munkásgenerációk történetének a felkutatására is kiterjesztjük. Mindez alá húzza azt a megfogalmazást, amit Ságvári Ágnestől hallottunk, hogy *legyen az üzemtörténeti munka kiemelt terület*. Ehhez kapcsolódik, amit *Szekeres József* adott elő,

amikor a szélesebb olvasóközönségre hívta fel a figyelmet. A helytörténetnél az olvasóközönség elsősorban a helyi lakosság, ezért áldoznak a tanácsok. Ugyanúgy természetesen kell vennünk, hogy elsősorban az üzemi munkássághoz, a vállalat dolgozóihoz kell hogy szóljon az üzemtörténet, nemcsak a szakemberek szűk köréhez. Ez elégtelen ki azt az igényt, amit Molnár Béla előadása hangsúlyozott, hogy az üzemtörténeti munka, az üzemtörténeti mozgalom közösségformáló, nevelő hatású legyen. Örvedetes, hogy számos területről az üzemi és tsz-dolgozók maguk is rámutathattak azokra a konkrét eredményekre, amelyeket az ő életükben és környezetükben az üzemtörténeti tevékenység, az üzemtörténeti mozgalom kiváltott. Ez igazolja, hogy üzemtörténeti munkára valóban szükség van, ez nem öncélú szakkutatás, hanem nagyon jelentős, a szocialista tudatot, a hazához, a szűkebb lakóterülethez, a munkahelyhez való kötődést elmélyítő tevékenység. És azért tartjuk nagyon helyesnek, hogy ennyi rendező szerv vett részt ennek a konferenciának az előkészítésében, mert ez azt mutatja, hogy ki-ki a maga területén, a maga hatáskörében erre a közösségformáló hatásra súlyt fektet, ennek a megvalósulására az üzemtörténeti tevékenység által is számít.

Legyen szabad ebben a szellemben utalni a javaslatokra. Egy konferencia nem vindikálhatja magának azt a jogot, hogy maga hozzon határozatokat, még azt sem, hogy állást foglaljon bizonyos kérdésekben, amelyek egyébként is vitatottak maradtak számos esetben. Azonban kötelességünk az, hogy összegyűjtsük az itt elhangzott javaslatokat, és hogy illetékes fórumok elé vigyük. Részből a jegyzőkönyv, ami az egész konferencia minden felszólalásáról is hű képet ad, részben az előadások szövege, amelyek már maguk is javaslatokat tartalmaznak, ad alapot arra, hogy ezeket a javaslatokat gondosabban megserkesszük, és a fő rendező szerv, a legátfogóbb tömegmozgalom, a Hazafias Népfőnt Országos Titkársága elé terjesszük, amelynek egyrészt van egy ilyen kérdésekkel foglalkozó albizottsága, másrészt pedig megvan a lehetősége, hogy ennek a közös rendezvénynek a szellemében a többi rendező szervhez kérést, javaslatot vigyen. Ami a saját területünket — a honismereti albizottságot — illeti, Gyarmathy Zsigmond hozzászóló emelte ki, hogy a konferencia egyik fő érvényesülési lehetősége az, ha az itt elhangzottak tovább sugároznak. Ennek részben a Honismeret folyóiratban történő publikálásával, részben a pályázati felhívás széles körökhöz való eljuttatásával kívánunk eleget tenni. Ugyancsak foglalkoznunk kell Karsai Eleknek azzal a javaslatával, hogy a Honismeret c. folyóirat mellékletként, pótfüzetként vagy valamilyen formában legyen külön üzemtörténeti szempontú kiadványa. Ezt meg fogjuk vizsgálni, és az Országos Titkárság ebben a kérdésben is dönt.

Többen vetették fel, hogy az iparra is ki kellene terjeszteni azt az értékmentő tárcaközi akciót, ami a régi üzemi épületek tekintetében, az életmódkutatás szempontjából mezőgazdasági vonalon már megvalósult, vagy legalábbis a jogszabályi rendezése megtörtént. Ezt az illetékes tárcák elé fogjuk vinni.

Ugyancsak az illetékesek elé kívánkozok — s erre az egyes felsőoktatási intézmények adott kereteiben amúgy is lehetőség van —, hogy fakultatív jelleggel, a történelemszűkzésben az üzemtörténet oktatására lehetőség nyíljk, tekintettel arra, hogy a műszaki értelmiségtől is várjuk az üzemtörténeti munkálkodást.

Javaslat hangzott el segédeszközök, forrásjegyzékek kiadására egyrészt levéltári, másrészt múzeumi vonalon. Ezeknek a tüzetesebb kidolgozását kérjük a javaslattevőktől, Kanyar Józseftől, Tóth Imrétől, és azután a megfelelő intézmények elé fogjuk vinni. A javaslatok között fogjuk szerepeltetni Karsai Eleknek azt a fölvetését, ami a Szakszervezetek Országos Tanácsa Levéltárának a feltárása, illetőleg kutathatóvá tétele szempontjából hangzott el. Ugyancsak módunk van előmozdítani Berza László javaslatának a megvalósulását az üzemtörténeti munkák, kéziratok, képek, közgyűjteményekbe való eljutásáról.

Ezzel elérkeztem az utolsó, de nem a legkönnyebb témához, hogy ki ennek a mozgalomnak a gazdája, illetőleg, hogy lehet-e egy ilyen rendkívül terebélyes, egyre gazdagodó mozgalomnak egyetlen gazdája, jó volna-e ez az üzemtörténeti mozgalomnak, vagy inkább ártana?

A nemzetközi példák azt mutatják, hogy erre valamilyen egységes sablont találni, kidolgozni nem lehet. A mi történész és minden kutató munkálkodásunkra általában a több gazda jellemző. Több gazdához is hangzottak el itt felhívások, és a mi feladatunk az, hogy a javaslatok körében a Hazafias Népfőnt Országos Titkársága elé vigyük olyan problémáinkat, amelyeknek a felelős gazdáit a Hazafias Népfőnt Országos Titkársága keresni fogja, illetőleg megtalálja azokat a fórumokat, ahol ezekre a javaslatokra, igényekre pozitív választ kaphatunk.

Hogy a gazdát kereső történelmi társulat üzemtörténeti szakosztálya se maradjon azért feladat nélkül: a módszertani füzetek gondozásában újra elő kellene venni saját szerepét. A Szakszervezetek Országos Tanácsához még abban a tekintetben is fordulhatnánk, hogy a maga sajtóorgánumaiban, a szakszervezetek ágazatain és üzemi bizottságain keresztül az üzemtörténeti munkának az általánossá tétele, az üzemtörténeti mozgalom kiszélesedése érdekében tegyen lépéseket.

Végül a Minisztertanács Tanácsi Hivatalához is fordulhatunk: a megyei és városi tanácsoknál vizsgálódjanak abban a tekintetben, hogyan lehetne ezt a rendkívül sokoldalú üzemtörténeti mozgalmat támogatni, ezt a támogatást megélni. A tanácsoknak nagy szerepük van a közgyűjtemények megfelelő eligazításában, de ugyanígy a pedagógusok munkájának szabaddá tételében, vagy kutató lehetőségeik segítségével, és itt olyan összefüggések vannak, amelyek kétségkívül kiderültek a felszólalásokból.

Befejezésül még egyszer megköszönöm vendéglátónk, Veszprém megye rendkívül kedvező körülményeket biztosító segítségét. Megköszönöm valamennyi előadónknak a jó és áldozatos munkát, a hozzászólóknak a rendkívüli aktivitást. A konferencia egy napos jellege ellenére jól betöltötte feladatát. Azokat a kérdéseket összegezte, amelyek az eddigi munkából adódtak, egyúttal megjelölte azokat a feladatokat, amelyek a tapasztalatsere, illetőleg a további tisztázottabb tevékenység révén az üzemtörténeti mozgalmat nagyobb eredményhez juttatják.

Köszöntjük
a 75 éves
Szervátiusz
Jenőt

(Tamási Áron síremléke)